

На основе ретроспективного анализа выделены и охарактеризованы основные идеи свободного воспитания ученого: самобытности ребенка и его права на свободный выбор путей самореализации, «Культу ребенка», формирования личности на основе природных задатков и в гармонии с окружающей естественной средой, индивидуализации обучения и воспитания, развития творческих способностей ребенка. Выяснено, что взгляды ученого построены на почве ребенкацентризма и составляют целостную педагогическую систему, элементы которой находятся в тесной взаимосвязи и взаимосогласованности.

Ключевые слова: идеи свободного воспитания, свобода, обучение, воспитание, индивидуализация, производственный труд, «Культ ребенка».

SUMMARY

I. Gonchar. Free education ideas – basis of K. Ventsel pedagogical concept.

The article holistically highlights the views of K. Ventsel at the problem of the formation of the younger generation. Determined that the base of perfect free society teacher saw the free individual child's personality. Been defined and described the main idea of free education of the scientist: the identity of the child and his/her right to free choice of ways to self-realization, «Cult of the child», identity formation based on natural inclinations and in harmony with the surrounding natural environment, individualized learning and education, development of creative abilities of the child. It was found that the views of scientists built on the basis of child at the centers and coherent educational system whose elements are in close relationship and coherence.

Key words: free education ideas, freedom, learning, upbringing, personalization, productive work, «Cult of the child».

УДК 37.013.73:316.346.2-055.2

С. М. Гришак

Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ІДЕЙ ЛІБЕРАЛЬНОГО ФЕМІНІЗМУ НА ГЕНЕЗИС ГЕНДЕРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті обґрунтовується положення про те, що ідеї ліберального фемінізму, викриваючи нерівне й неоднакове становище статей у суспільстві, обумовлене певною гендерною організацією, привели до переосмислення існуючого устрою, побудованого за принципом статевої диференціації, та сприяли розвитку гендерних досліджень. Визначено, що ідеологія ліберального фемінізму ґрунтується на загальній ключовій ідеї, що жінки – це повноцінні особистості, які мають розум, які мають всі права людини, тож це дає їм усі підстави бути вільними у виборі своєї власної ролі в житті й розвитку власного потенціалу нарівні з чоловіками. Ліберальний фемінізм орієнтується на досягнення рівності статей без радикальної зміни патріархатної системи.

Ключові слова: гендерні дослідження, ідеї фемінізму, ліберально-класичний фемінізм, егалітарний фемінізм, фемінізм рівності, патріархатне суспільство.

Постановка проблеми. У даний час гендерні дослідження відіграють значну роль у різноманітних галузях гуманітарного знання на пострадянському просторі. Їх інтенсивний розвиток відображає ті

трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасній науці й освіті, які зміщують акцент з абстрактного розуміння людини (як поза статевої істоти) до ставлення до неї як цінності, будь то представник чоловічої чи то жіночої статі. Відбувається поширення й засвоєння тих способів проблематизації дійсності, які сформувалися в західному гуманітарному знанні, тож вивчення генезису нового дослідницького проекту неможливе без дослідження його витоків.

Виникнення гендерних досліджень спеціалісти пов'язують із розвитком феміністського руху в західних країнах, який має багаторічну традицію і пройшов декілька етапів: від боротьби за політичні права жінок до організації жіночих досліджень у академічній науці. Ідеологія жіночого руху мала критичний характер і була спрямована на теоретичне осмислення становища людей у суспільстві, зокрема жінок, в існуючих соціально-економічних умовах, тож породжувала ідеї, націлені на захист прав жінок, надання їм рівних прав із чоловіками спочатку в праці й освіті, а згодом і в громадянських правах, і, в першу чергу, наданні їм права голосу.

Мета статті. Наша задача у даній роботі міститься в тому, щоб, не зосереджуючись на питаннях жіночого руху, окреслити ті ідеї теоретичного фемінізму, які спричинили вплив на виникнення гендерних досліджень.

Виклад основного матеріалу. За даними дослідників, становлення теоретичного фемінізму датується п'ятдесятьма роками ХХ сторіччя, в цей же час починає формуватися ідеологія боротьби фемінізму не тільки за юридичну, але й за фактичну рівність жінок.

Класичною роботою для всіх напрямів фемінізму, а також його філософським фундаментом, дослідники вважають книгу французького філософа С. де Бовуар «Друга стаття», написаної в 1949 році. Ця книга займає виключне місце в феміністській літературі, бо й до сьогодні вважається найбільш повним історико-філософським дослідженням становища жінки з історичних давен і до сьогодення. Недаремно прибічники називають її «Біблією фемінізму». Аналізуючи еволюцію людства, розподіл ролей у суспільстві в різні періоди, С. де Бовуар робить висновок, що підлегле становище однієї статі та панівне іншої, обумовлено історично, а не біологічно. Авторка, обґрунтовуючи думки про те, що жіночість має насамперед соціальну основу, і те, що суспільство розуміє під жінкою є нічим іншим, ніж соціальним конструктом, висловлює думку, яка стає афоризмом для всіх подальших поколінь феміністок: «Жінкою не народжуються, нею становляться» [1]. О. Водоп'янова доречно зауважує, що Бовуар фіксує ту фундаментальну ідею, яка стала центральною для всіх

майбутніх фемінізмів: «домінуючі соціальні, економічні й ідеологічні структури патріархату не допускають жінок до матеріальних і інтелектуальних ресурсів соціуму» [2].

На думку дослідників, Бовуар заклала початок традиції соціокультурного підходу щодо причин дискримінації жінок у суспільстві, бо довела, що суспільство конституює чоловіче/маскулінне як позитивну культурну норму, а жіноче/фемінне як негативну, як відхилення від норми, як «Інше». Її безперечна заслуга, на погляд І. Крикової, у тому, що, незважаючи на те, що авторка не використовувала термін «гендер» у своїй книзі, «тим не менш, усією логікою своїх міркувань вона передбачила сучасний підхід до проблем статі» [3]. Ідеї Бовуар значною мірою вплинули на зміну суспільної свідомості і сприяли розвитку ідей фемінізму серед світового співтовариства. Її висновок про те, що визволення жінки вигідно не тільки їй самій, але є необхідною умовою повноцінного існування чоловіка, було підтримано багатьма феміністками незалежно від його напрямку. Ця ідея французької дослідниці дала поштовх для нової хвилі фемінізму 60-х років – неоефемінізму, прибічниця якої, сконцентрували свою увагу на аналізі того, як конструюються та утверджуються соціальні норми, що перетворюють жінок на «інше».

У даній статті ми зосередимо увагу на дослідженні ідеології одного з напрямів фемінізму, які мали найбільший вплив на виникнення й розвиток гендерних досліджень – ліберальний фемінізм. Ідеологом і класиком ліберальних течій фемінізму визнана журналістка Бетті Фрідан. У своїй книзі «Жіноча містика» вона проблематизувала становище сучасної американської жінки, яке обмежується виключно приватною сферою та не дозволяє впливати їй на прийняття життєво важливих суспільних рішень. Фрідан намагалася показати жінкам-читачкам необхідність і можливість свободи та самореалізації поза межами сім'ї. Авторка висуває ідеї про хибність міфів щодо природного «призначення жінки» – матір, жінка, домогосподарка, господиня дому тощо, і доводить, що це не більш ніж соціальна містифікація, яка не має під собою ніяких фізіологічних або психологічних основ, і що суспільство в цілому страждає від такої залежності жінки від своєї статі. Прикриваючись терміном «жіночість», чоловіки, на думку авторки, виправдовують таким чином нерівне становище жінок, виключення їх із соціально-культурного життя [4].

Б. Фрідан наголошує, що позиція жінки в суспільстві не зміниться, якщо не зазнає суттєвих змін саме суспільство. Основу таких змін повинна складати загальна рівність жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності.

Ліберальне вирішення проблеми авторка вбачає в отриманні жінками освіти й залученні їх до громадської сфери, в припиненні дискримінації жінок у праці, в поєднанні сім'ї та роботи [4]. Ці ідеї авторки знайшли розвиток у ліберальному напрямі фемінізму, прибічниця якого вважала, що причини нерівності жінок містяться у відсутності належних громадянських і юридичних прав, тож вони пропагували рівність статей, яку можна досягти шляхом упровадження соціально-економічних і юридичних реформ. «Жінка є рівною чоловікові» – ствердження ліберального фемінізму, виходячи з уявлень про рівність статей [3].

Головною ідеєю ліберального фемінізму є принцип рівного представлення жінок і чоловіків на рівні прийняття політичних рішень. Теоретики ліберального фемінізму виступають за рівні освітні й економічні можливості, рівну відповідальність у сфері сімейного життя, виключення сексистських висловлювань у сімейній і освітній сферах, а також у засобах масової інформації; за боротьбу з дискримінацією в повсякденному житті. Вони вважають, що досягти рівності можна через ідеальний гендерний устрій, де «кожний індивід, діючи як вільний і відповідальний за свої дії моральний суб'єкт, обирає той стиль життя, що якнайбільш йому до вподоби, і цей вибір приймають і поважають, будь-то вибір домашньої хазяйки чи «домашнього хазяїна», неодруженого кар'єриста чи одного з членів сім'ї, де працює дружина, бездітного або з дітьми, гетеросексуала чи гомосексуаліста» [5, 379].

На думку дослідників, ліберальний фемінізм ґрунтується на таких переконаннях: 1) усі люди мають певні невід'ємні властивості – здатність до розумної, духовної діяльності й самореалізації; 2) здійснення цих здібностей може охороняти законодавче визнання загальних прав; 3) нерівність між чоловіками і жінками насправді соціальна конструкція, не вкорінена в «природі»; 4) соціальних змін, спрямованих на усунення нерівності, можна досягти за допомогою організованого заклику, зверненого до інтелектуальної частини суспільства, а також використовуючи можливості держави [5, 374].

Серед ліберального напрямку фемінізму дослідники виділяють ліберально-класичний фемінізм та егалітарний фемінізм [6]. Теоретики ліберально-класичного напрямку (Еліс Россі, Сьюзан Окин, Джанет Річардс, Наталі Блюстоун) – прибічниця «фемінізму рівності» – намагалися зрівняти жінку з чоловіком у всіх сферах суспільної життєдіяльності, тож не дивним є висновок дослідників, що «великий акцент у ліберальному фемінізмі був зроблений на ідеї рівності, тобто однаковості жінок і чоловіків як раціональних істот» [7, 36].

Теоретики даного напрямку пов'язували існуюче становище жінки зі стереотипами суспільної свідомості, традиціями й законами, які перегороджували їй шлях до успіху, тож якщо подолати переконання про другорядність жінки й надати їй рівні з чоловіками права, то рівність статей, на їхню думку, буде встановлено. Ліберальний шлях вирішення цієї проблеми вони вбачали в підвищенні рівня освіти жінок, входження їх у публічну сферу, створення умов для поєднання сімейних і професійних ролей. Потрібно було зламати стереотипи суспільної свідомості на існуючі статеві ролі – інструментально-керівні для чоловіків і експресивно-обслуговуючі для жінок через розробку й упровадження програми соціальних реформ у системі освіти, у виробничій, політичній і законодавчій сферах.

Очевидно, що ідеї ліберально-класичного напрямку фемінізму, виходячи з того, що суспільство в цілому сприяє чоловікам, орієнтували на зміну законів і політик, які дискримінують жінок. Уважалося, що в результаті зміни законів жінки зможуть на рівних змагатися з чоловіками. При цьому ліберальні феміністки були переконані, що ці заходи принесуть безперечну користь не лише жінкам, але й чоловікам, і суспільству в цілому.

Отже, переконання лібералок ґрунтується на загальній ключовій ідеї, що жінки – це повноцінні особистості, які мають розум, які мають всі права людини, тож це дає їм усі підстави бути вільними у виборі своєї власної ролі в житті й розвитку власного потенціалу нарівні з чоловіками. Ліберальний фемінізм постулює однаковість жінок і чоловіків і заперечує їх відмінності.

Представниці інших напрямів фемінізму докоряли лібералкам за те, що вони шукали не рівності жінок і чоловіків, а рівності жінок із чоловіками в патріархатному ієрархізованому суспільстві, де жінки мали відповідати чоловічому взірцю. Із цих позицій цікавим здається твердження О. Вороніної про те, що «фактично вони (феміністки) підтримують нерівне суспільство та просто намагаються просунути жінок усередині його структур» [7, 36].

Тож не дивно, що ідеї неолібералок, ґрунтуючись на прагненні зробити жінку в усьому рівною чоловікові, зазнавали критики багатьох інших течій фемінізму, бо, на думку останніх, не враховували природні особливості жіночої статі, призводили до стирання статевих відмінностей у професійній сфері, одночасно перевантажуючи жінку сімейними та домашніми обов'язками, які традиційно вважаються суто жіночою справою. Феміністська критика лібералізму націлена на прагнення діяти зсередини існуючої системи, не ставлячи за мету її корінну перебудову, за орієнтацію на

загальнолюдські цінності, рівні чоловічим цінностям. Дослідники виділяють три основних недоліки ідеології класичного ліберального фемінізму: 1) віру в те, що жінки можуть стати схожими на чоловіків; 2) віру в те, що жінки хочуть цього; 3) віру в те, що всім жінкам потрібне бажання бути схожими з чоловіками й розділяти чоловічі цінності [7, 36].

На відміну від неокласичного феміністки егалітарного лібералізму вважали, що жінки повинні мати переваги. Від гендерно-нейтральних законів необхідно переходити до гендерно-специфічних, які б дозволяли вдовам, самотнім матерям, розлученим отримувати реальні шанси [6, 684–685]. Патріархальна модель професійної діяльності та ведення домашнього господарства, яка існує в суспільстві, залишає мати-одиначку, жінку, яка намагається підтримувати дім і дітей, без допомоги чоловіка – здобувача заробітку, залишаючи її в ситуації економічного ризику. Це, на думку дослідників, стає одним із факторів «фемінізації бідності»: отримуючи, як правило, меншу зарплатню, ніж чоловік, становище жінки, яка виконує жорсткі домашні обов'язки, є нестабільним, і при цьому «стає менше можливостей змінити щось у цій сфері» [5, 376–377].

До цього напряму ліберального фемінізму належить друга праця Бетті Фрідан «Друга стадія» (1981 р.) [8]. Критично переосмислюючи попередній досвід феміністок класично-ліберального напряму, авторка доходить висновку, що, незважаючи на певні досягнення, які призвели до можливості входження жінок у публічні суто «чоловічі» інститути влади, жінки, які досягли успіху в професійній сфері, зіткнулися з новою проблемою – проблемою «супержінки», яка має задовольняти вимогам і роботодавця, і своєї сім'ї. Фраза Фрідан «У більшості жінок немає дружини, щоб піклуватися про «дріб'язкові життєві речі» стала афоризмом феміністок 80-х років. Акцентуючи увагу на тому, що мати одиначка або розлучена жінка з дітьми, залишені без матеріальної допомоги чоловіка, не можуть конкурувати на ринку праці, авторка висуває ідею про те, що феміністкам необхідно перейти від боротьби за особистісне й суспільне рівноправ'я до формування збалансованих поглядів на сім'ю та роботу, що потребує від жінок і чоловіків сумісної перебудови всіх інститутів суспільства, спрямованої на соціальну підтримку всіх дискримінованих соціальних груп (програми допомоги у вихованні дітей, гнучкий графік роботи, відпустка по догляду за дітьми тощо). Вона підкреслює, що: «Єдиний спосіб досягнення рівності між статями можливий через «революцію в сімейному житті» [8, 25]. Саме в сім'ї, на думку Фрідан, відбувається інтенсивний контроль як над жіночим тілом, його

репродуктивною функцією, так і над жіночою психікою. Дослідниця вказує на підчас суперечливе становище жінки, від якої традиційна ідеологія сім'ї вимагає виконувати свою репродуктивну функцію, а реальне соціальне становище не дозволяє їй це зробити, внаслідок чого жінка не відповідає очікуванню суспільства. Авторка наполягає на необхідності змін у репродуктивній сфері, наданні можливості жінкам самим вирішувати – народжувати дітей чи ні. Абсолютно рівні права з чоловіками, на її думку, позбавили жінок реального життєвого вибору й свободи.

Теоретики ліберального фемінізму доводять, що доступ жінок у суспільну сферу не звільнив її від домашніх обов'язків, тож взаємозв'язок публічної та приватної сфер, які формуються на основі патріархальної ідеології й дискримінації за статевою ознакою, відіграє особливу роль у їхньому житті. З одного боку, жінки знаходять собі місце в суспільних галузях діяльності – освіті, роботі, політиці – і в публічному просторі, де все ще існують дискримінація й сексуальні домагання, а з іншого, повертаючись додому з роботи, за яку вони отримують гроші, жінки потрапляють у свій приватний простір – і це їх «друга зміна» – піклування про домівку й дітей, навіюване ідеологією активного материнства» [5, 376]. Вирішення цієї проблеми ідеологи ліберального фемінізму вбачали в реінтеграції чоловіка в сім'ю, тож цей напрям отримав назву «фемінізм, що орієнтується на сім'ю (pro-family feminism)» [6, 685].

Очевидно, що розвиток ідей ліберального фемінізму від неокласичних до егалітарних сприяв викриттю нових проблем, що виходили за межі формальної рівності, виникли питання, які стосувалися не тільки жінок, а й чоловіків, зокрема й у педагогічній сфері, – допомога чоловіків у вихованні дітей (equal parenting – концепція рівного батьківства), особистісна свобода в репродуктивній сфері. Заслуга прибічниць егалітарного напрямку ліберального фемінізму полягала у поширенні ідей позитивної дискримінації, які сприяли появі концепцій гендерно орієнтованої політики та протекціоністського законодавства, що дозволяло жінкам із різним соціальним досвідом і соціальним капіталом (розлученим, вагітним, матерям-одиначкам, із маленькими дітьми, чорношкірих тощо) отримувати реальні життєві шанси, хоча й піддавалася критиці за відхід від ідей класичного фемінізму, бо, на думку прихильниць останнього, позитивна дискримінація суперечить ідеям рівності й індивідуальної свободи.

Новий погляд на проблему соціальних відносин, які детермінуються нерівністю між статями і владно-підлеглими гендерними ролями,

дозволив теоретикам даного напрямку розглядати проблему міжстатевих взаємовідносин під іншим кутом зору, в тому числі й соціально-педагогічних відносин, підкреслюючи вимоги фундаментального права жінок на рівність і визначаючи ті структури, які виявляють нерівні й неоднакові можливості та які є наслідком дискримінації за ознакою статі. Ідеологи ліберального фемінізму, доводячи, що відмінностей між статями не так багато, як уважають, і між жінками й чоловіками більше спільного, ніж відмінного, обґрунтовували можливість виконання жінками й чоловіками однакових, а не різних соціальних функцій, що загалом призвело до переосмислення існуючого устрою сучасного суспільства, побудованого за принципом статевої диференціації.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Вищесказане дозволяє визначити, що основні ідеї ліберального фемінізму ґрунтуються на положенні про те, що: по-перше, чоловіки та жінки займають нерівне й неоднакове становище в суспільстві; по-друге, на існуючу нерівність впливає певна гендерна організація суспільства, а не біологічні відмінності між статями; по-третє, не існує сутнісних розходжень між статями, які можуть поділяти жінок і чоловіків як нерівних істот; по-четверте, доводиться, що як жінки, так і чоловіки виграють за умови впровадження рівності в соціальному житті.

Отже, незважаючи на певні недоліки ідеології ліберального фемінізму, можна впевнено стверджувати, що ліберально-феміністична концепція відіграє роль теоретичної передумови появи гендерних досліджень. Але повинні зазначити, що не тільки ідеї ліберального фемінізму мали вплив на їхній генезис. Тож подальшого вивчення потребують теоретичні доробки ідеологів інших напрямів фемінізму – радикального, марксистського, психоаналітичного тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовуар С. де. Друга стать : В 2 т. / Сімона де Бовуар ; [перекл. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко] – К. : Основи, 1994. – Том 1. – 390 с.
2. Водопьянова Е. В. Европейский феминизм : идеи и движение / Е. Водопьянова ; [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.ieras.ru/journal/journal4.2000/6.htm>.
3. Крыкова И. В. Женщина и общество в философии феминизма второй волны (на основе творчества Симоны де Бовуар и Бетти Фридан) / И. В. Крыкова // «Аналитика культурологии» ; Электронный журнал. – 2008. – Выпуск 1 (10). – Режим доступа : <http://www.analiculturolog.ru/archive/itemlist/category/27-issue-10.html>.
4. Фридан Б. Загадка женственности / Бетти Фридан ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1994. – 496 с.
5. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Джордж Ритцер. – [5-е изд.]. – СПб. : Питер, 2002. – 688 с.

6. Темкина А. Женское движение второй волны : истоки, концептуализация и результаты / Анна Темкина // Введение в гендерные исследования. Ч. 1 : [учеб. пособ. ; под ред. И. А. Жеребкиной]. – Харьков : ХЦГИ, 2001 ; СПб. : Алетейя, 2001. – С. 664–696.

7. Воронина О. Теоретико-методологические основы гендерных исследований / О. Воронина // Теория и методология гендерных исследований : [курс лекций ; под общ. ред. О. А. Ворониной]. – М. : МЦГИ – МВШСЭН-МФФ, 2001. – С. 13–106.

8. Friedan B. The Second Stage / Betty Friedan. – New York : Simon & Schuster, 1981. – 344 p.

РЕЗЮМЕ

С. Н. Гришак. Влияние идей либерального феминизма на генезис гендерных исследований.

В статье обосновывается положение о том, что идеи либерального феминизма, разоблачая неравное и неодинаковое положение полов в обществе, обусловленное определенной гендерной организацией, привели к переосмыслению существующего уклада, построенного по принципу половой дифференциации, и содействовали развитию гендерных исследований. Определено, что идеология либерального феминизма основывается на общей ключевой идее, что женщины – это полноценные личности, которые имеют ум, которые имеют все права человека, и это дает им все основания быть свободными в выборе своей собственной роли в жизни и развитии собственного потенциала наравне с мужчинами. Либеральный феминизм ориентируется на достижение равенства мужчин и женщин без радикального изменения патриархатной системы.

Ключевые слова: гендерные исследования, идеи феминизма, либерально-классический феминизм, эгалитарный феминизм, феминизм равенства, патриархатное общество.

SUMMARY

S. Gryshak. Influence of liberal feminism ideas on genesis of gender researches.

In the article it's grounded that liberal feminism ideas influenced the development of gender researches. These ideas are based on the conviction of the unequal and different position of sexes in the society and prove that it is caused by certain gender organization of the society, but not sexes' differences. It is determined that the ideology of liberal feminism is based on a key idea that women are intelligent personalities, they have all the rights of man, so it gives them a reason to be free to choose their own role in the life and development of their own capacity along with men. Liberal feminism focuses on the achievement of equality between men and women without a radical change in the patriarchal system.

Key words: gender researches, ideas of feminism, liberally-classic feminism, egalitarian feminism, feminism of equality, patriarch society.